

زانكۆی سه‌لاحه‌دین _ هه‌ولێر

Salahaddin University- Erbil

رۆلی پارتە سیاسیه‌کان له رێکخستنی جه‌ماوهریدا (پارتی دیموکراتی کوردستان) به‌ نمونه

٢٠٢٠-٢٠١٣

پێشکەش به‌ به‌شی (زانسته‌ سیاسیه‌کان) کراوه، وەک به‌شێک له‌ پێداویستیه‌کانی به‌دهست هێنانی بر وانامه‌ی
به‌کالۆریوس له‌ زانسته‌ سیاسیه‌کان

ئاماده‌کراوه له‌ لایهن:

گه‌ینه‌ خالید مسته‌فا

به‌سه‌ر په‌رشتی مامۆستای یاریده‌ده‌ر:

ئالا ره‌فیع محمد

سالی خویندنی ئەکادیمیت بنۆسه لێره

پیشکش

با له سهرتايي لاپهه بڼت. Commented [ar1]:

ئهم تويزينهويه پيشكشه به؛

*پيشكشه به خانوادهم.

*پيشكشه به هممو نهو كوردستانيانهمي كه بو دهولتسازي و مرؤفسالاري و نيشتيمانسازي و نهتهوسازي كوردستان كاردهكن.

*پيشكشه به سهرجهم مامؤستانيان كؤلئزي زانسته سياسيكان.

*پيشكشه به مامؤستا(نألا رفيق)، مامؤستاي سهرپرشتياري تويزينهوهكم.

*پيشكشه به (سعيد هركي) ئهندامي پهلهمانى كوردستان.

سوڤاس و پڙانين

سوڤاسى بى پايان بو خواى گهوره و بيهاونتا كه تواناي به نئجام گهياندى نهم توڙيهوهى پى بهخشيم، وه سوڤاسى زور بو خانهدكهه كه بهريژايى قوناغهكانى خويندن هاوكارم بوون، وه به تاييهتى زور سوڤاسى ماموستاي سهريه شتتار (نالاهه فيق) دهكهه، وه نهو بهريژانهى به پيدانى زانيارى و تيبينهكانيان توڙينهوهكههيان دهولمهنتر كرد.

لاپەرە	بابەت	بەش
٦		پێشەکی
٨	دەروازەییەک بۆ ناساندنی چەمکەکان، مێژووی سەرھەڵدانی پارت و پارتی دیموکراتی کوردستان	بەشی یەکەم
٨	دەروازەییەک بۆ ناساندنی چەمکی پارت لەگەڵ ریکخستنی جوماوهری	بەشی یەکەم
١٠	مێژووی سەرھەڵدانی پارت	بەشی دووھەم
١١	مێژووی دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان	بەشی سێھەم

Commented [ar3]: پارتی سیاسی

پیشهکی

حزب وەک کەسایەتی مەعنەوی رۆلێکی گەورەیی له دونیای سیاسەت و نیزامی سیاسی دەبینیت، چونکە بەکێکە له گرینگترین رەگەزەکانی نیزامی سیاسی و ئالەیتیکی گرینگیی پرۆسەیی بە دیموکراتیزەکردنە، چونکە وەک نامرازێک بەکار دەهێنرێت تا وەک دیموکراتی و مەرامەکان بێنەدی، له ئێستادا هەرێمی کوردستان بە پێی یاسای ژمارە (۱۸) نزیکەیی ۳۵ پارتی سیاسی بە فەرمانی تۆمارکاراوه بۆیه له ئێستادا به پێی ئەوەی هەرێمی کوردستان پێک دێت له ۵ ملیۆن کەس لەرووی سیاسییەوه مافی دەنگدانیان هەیە ئەو پارتانە کێرکی دەکەن لەسەر بە دەستەبەندی دەنگ و متمانەیی هەرێمی کوردستان، له سالی ۱۹۲۷ بەدواوه بەمانا و دروست بوونه هاوچەرەکی بەلکو کۆمەڵە گرۆپی سیاسی له پێش پارت بوونی هەبوه و حزب به دروست بوون و پێکەتەیی نوێترهوه، پارتی سیاسی تاکه تاکه سەری هەلداوه کۆنترین پارت پارتی سیاسی حزبی شوعی بوو لەدوای ئەو پارتی دیموکراتی کوردستان بوو له سالی ۱۹۴۶ له چوارچۆی ئەم توێژینەوهدا لەبەشی بەکەمدا گرینگیی ئەدەیین به دەروازەبەک بۆ ناساندنی چەمک و میژووی سەر هەلدانی پارت و پارتی دیموکراتی کوردستان، وه له بەشی دووهمدا باس له ریکخستنی جەماوەری له لایەن پارتی دیموکراتی کوردستان دەکات.

گەلی کورد یەکیک بوو لەو گەلانەیی که له رۆژەلاتی ناوەراست خاوەن دۆز و مافی خۆی بووه وه هەردەم له شۆرش و خەبات دا بوو بۆ بە دەستەبەندی مافە رهوایەکانی بۆیه دروستبوونی (پارتی دیموکراتی کوردستان) زەرورەتیکی میژووی بوو دەبوايه پارتێک هەبیت جەماوەر شۆرشگێرانی کورد له ژیر چەتری خۆیدا کۆبکاتەوه، هەنگاو بنیت بۆ بەدیهێنانی مافە رهوایەکانی کورد بۆیه پارتی هەولیدا زۆرترین جەماوەر له خۆیدا کۆبکاتەوه.

بایەخی توێژینەوه

گرینگیی ئەم بابەتە لەوەدایه که سەرەکیترین پارتی کوردستانی له بوشووری کوردستان دەخەینه بهر توێژینەوه لەرووی ریکخستنی جەماوەری.

ئامانجی توێژینەوه

لەم توێژینەویدا ئامانج

۱_ بابەتەکه بابەتیکێ تازەیه توێژەر هەولیداوه نیشک بخاتە سەر رۆلی سەرەکیترین پارتی کوردستانی لە هەریەک کوردستان که پارتی دیموکراتی کوردستانه.

۲_ وه ئەم پارتە لەرووی ریکخستنی جەماوەری چۆن خۆی سازداوه.

۳_ هەریەک کوردستان لە قوناقیکێ ئینقالی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتیداوه وه لەم توێژینەویدا هەولداوه رۆلی پارتی دیموکراتی بە نمونە که ئیستا هەریەک کوردستان خاوەنی زۆرتەری کورسی پەرلەمانە وه زۆرتەری تەمەنی هەبە لە چاوە هەموو پارتە سیاسیهکانی دیکە هەریەک کوردستان وه لە ئیستادا جومگە هەسەلاتیش لە دەست پارتی دیموکراتی کوردستانه.

پرسیاری توێژینەوه

۱_ رۆلی پارت چیه لە ریکخستنی جەماوەری؟

۲- ئایا پارتی دیموکراتی کوردستان تا چەند سەرکەوتوو بووه لە ریکخستنی جەماوەریدا بە تاییەت لە سالی ۲۰۱۳-۲۰۲۰؟

۳_ پارتی دیموکراتی کوردستان ئایا لە لایەن زۆریەکی خەلکی هەریەک کوردستان پارتیکێ پەسەندە؟

گریمانهی توێژینەوه

لە جوارچۆیهی ئەم توێژینەویدا گریمانهی ئەوه کراوه پارتی دیموکراتی کوردستان سەرکەوتووترین پارتە لەرووی ریکخستنی جەماوەری.

میتۆدی توێژینەوه

لەم توێژینەویدا بەشێبەستن بە میتۆدی مێژووی وەسفی لەبەشی یەکهەمدا دەگەرێتەوه بۆ مێژوو بۆ ناساندنی چەمکی پارتی دیموکرات، وه لە بەشی دووهمدا پشت دەبەستێت بە میتۆدی شیکاری که شیکردنەوه دەکرێت بۆ پارتی دیموکراتی کوردستان لەرووی ریکخستنی جەماوەری و هەلسەنگاندنی رۆل و هەولەکانی لەم پەڕۆندیەدا.

بهشی يهكهم؛ دهروازهيك بو ناساندنی چهكهكان'ميژووی سرههآدانی پارت و پارتی ديموكراتی كوردستان .

بهشی يهكهمی نهم تويزينهويه پيکهاتووه له سنی باس، كه له باسی يهكهدا بو زياتر ناشنابوون به چهكمی پارتی سياسی چيندين پیناسه و بوچوونی جوړاوچور خراوته روو، لهگهل ريكخستننی جهماوهری، له باسی دووهدا ميژووی سرههآدانی پارت باسدهكریت، له باسی سنيهمدا بهشيوهيكی گشتی باس له ميژووی دامهزاندنی پارتی ديموكراتی كوردستان دهكریت .

باسی يهكهم:- دهروازهيك بو ناساندنی چهكمی پارتی سياسی، ريكخستننی جهماوهری

چهكم و پیناسه ی پارتی سياسی

سهرهتا به پنيويستی دهزانين بهشيوهيكی گشتی پارتیه سياسيهكان له هردوو رووی زمانهوانی و زاراوويهوه پیناسه بکهين

پارتی سياسی لهرووی زمانهوانيهوه: چهكمی پارتی سياسی له فهرهنگ و نهديهياتی ئيسلامی و ئيرانی وشهی حيزب بهواتای گرووپيک له خهلك و چهك و پهيرهوان و هاوريپازانی مروّف و بههرمو بهش يهك بهش له شهست بهشی قورئان¹

¹د.حوجعتولای نهيوبي، و نازاد وهلهد بهگی ، سرههآدان و بهردهوامی حيزبه سياسيهكان له رۇژناوا، چاپی يهكهم، ههوليز، چاپخانهی دهزگای ئاراس، ۲۰۰۷، لا، ۲۴-۲۵

حزب له چه مکی رۆژ ئاوادا، بعم شتیوهیه پیناسه ی بۆ کراوه ، بریتیه له کۆمهله خه لکێک هه لئوده دن له رێگه ی هه لبژاردن ئه ندامانی نه جمه من، له ناوه نده کانی بڕیار ده ست بگرن به سه ر کارو چالاکیه کانی حکومه ت و ئاراسته کردنیان²

پارتی سیاسیه بریتیه له ریکخراویکی سیاسیه که هاو بیران و لایه نگرانی ئه و رێبازه سیاسیه له سه ر ئاره زووی خۆیان به کیان گرتوه، به گشتی هۆشیارترین فاکته ری چینیکی یان توێژه کۆمه لایه تیه کان که قازانجیان به ک ده گرتیه³

پیناسه ی پارتی سیاسیه له رووی زاراوه:

پارتی سیاسیه له گوشه نیگای جۆراو جۆره پیناسه کراوه چونکه له سه ر توخمی جۆراو جۆر بنیاتنراوه. بۆیه نا کریت به ک پیناسه ی گشتگیر دیاری به کین. به هۆی جیاوازی بیرو را مه به ستی هه ر پارتیک بۆ ناساندنی پارتی سیاسیه هه ولدراوه چه ند پیناسه ی جۆراو جۆر به خه ینه روو.

ئۆستن رینی: پئی وایه پارتی سیاسیه کۆمه له یه کی ریکخراون خاوه ن سه ر به خۆیه کی خودیه، هه لده ستیت به دیاری کردنی پالیور اوانی، ده چینه نیو مملانیی هه لبژاردن به هیوا ی به ده ستیه نانی پایه حکومه کان⁴

له لایه کی دیکه وه (دفرجه) پئی وایه حزب بریتیه له کۆمه له خه لکانیکی یه کگرتوو له سه ر بنجینه ی سیسته میک⁵

رێکخستنی جه ماوه ری:

² ریبوار که ریم محمود، پارتیه سیاسیه کان و رای گشتی، ده زگای چاپ و په خشی همدی، سلیمانی، ۲۰۰۹، ل ۸.
³ داریوش و نهوانی تر، فیه هه نگی نو، بوور هان قانع، بئ ده زگای چاپ، سلیمانی، ۲۰۰۳، ژماره ی لاپه ره نه و سه رواه

⁴ د. مراد حسین الداودی، الانضمامه الساسیه، الطبعة الأولى، مطبعة، اقليم كردستان العراق، ۲۰۱۳، ص ۱۲۷.

⁵ مه سعود عبدالخالق، ناسنامه ی حیزبه کوردستانیه کان، چاپی یه کم، هه لیزر، چاپخانه ی هیهی، ۲۰۱۳، ل ۲۴.

رېځخستن کيانېکي کومه لايه تېه به هوشيار يه هه ماهه ننگي هه يه، سنورېکي ديارو ناشکراي هه يه، له سهر بنه مايه کي به د هوم کار دهکات، بۇ ديارى کردنى نامانجېک يان چهند نامانجېکي ديار يکراو.⁶

پنمان وانيه سياسيک هه ييت نکولى له راستيه بکات (فکر و رېځخستن) وهکو چکېکي کار يگهري چالاکي سياسي، تنهها جهماور له ميداني عمهلي دا کاريان پندهکات، بۇ وهبه هينان و به نهنجام گهياندى ويست و مرامى ديار يکراو، هه وهک جهماور ييش فاکتورېکي هه ره سهره کي بوونى حيزبي سياسي، بۇيه نهنده ناسان نييه بتوانين پولىني لهو ديدانه بکهن که هه يه کهيان به تهر حېکي جياواز ته حديدي جهماور دهکهن⁷

باسى دووم: ميژووى سهر ههلداني پارت

له باره ي پهياد بوونى حزب زور به ي ليکولهران و تويزه ران پنيان وايه بيرۆکه ي حزب يه کهم جار له نهوروا سهر يهلدا، به شنيوازيک که له سهر متادا کومه له خه لکېک يه کرا ده بوون به رام بهر هه ليزاردن و پاشان له ناو په رله مان له لايه ن فراکسيون هکان راي جيا جيا دروست ده بو، به ره به ره حيزبي لئ چه که ره بو بهو شيويه ميژووى ده سپيکردنى حزب بهو پيوانه ي نئستا ده گه رېتموه بۇ دهورى سالانى (۱۸۵۰)،⁸ تا سالى ۱۸۵۰ هېچ پارتيکي سياسي به مانايه نوييه ي نئستا نه بوو جگه له ولايه ته يه کگرتو وهکانى نهمه ريکا و ناوچهکانى نهمه ريکا و ناو راست و باکور، چونکه سهر ههلداني پارتى سياسي به ستراوه به پيشکوتنى سيستمى ديموکراسى⁹. له و ولايه ته يه کگرتو وهکانى نهمه ريکا له ده ستورى سالى ۱۷۸۷ هېچ ناماژ يه ک سهارمت به مافى دان پيدانانى حيزبي تيدا نه بوو، وشه ي حيزبي له وکاته دا تهياريک بوو له بۇچوونى سياسي نهک دامه زراوه يه کي رېځخراو¹⁰.

باسى سييه م؛ ميژووى دامه زراندى پارتى ديموکراتى کوردستان

⁶ عوسمان عهلى وهيسى، رېځخستن و رېځخستنى حيزبي، چاپخانه ي حاجى هاشم، هه ليزر ل ۳۰.

⁷ محمد مهنگورى، رېځخستن يه کيکه له بنه ما سهره کيهکانى چالاکي حيزبي، بلاوکراوهکانى مهکتبه ي بيرو هوسيارى (ى.ن.ک) سلئمانى ۲۰۰۲ ل ۱۵.

⁸ رينووار کهريم محمود، پارتى سياسي هکان و راي گشتى، ده زگاي چاپ په خشى همدى، سلئمانى، ۲۰۰۹ ل، ۸.

⁹ مسعود عبدالخالق، ناسنامه ي حيزبه کوردستان يه هکان، چاپخانه ي هئفى، هه ليزر، ل، ۳۵.

¹⁰ عوسمان عهلى وهيسى، حيزبي سياسي له کومه لگاي سهرده م، چاپخانه ي روژ هه لات، هه ليزر، ل، ۱۲.

پیناسه و میژوو :

ناو؛ پارتي ديموکراتي کوردستان.(پ.د.ک)پارتيکي ديموکراتي نيشتمانيه، برواي بهمافهکاني مرؤف و دادپهروهري کومهلايەتي و نازاديهکاني تاک و مافي نهتهوهيي کورد و نهتهوهکاني تر ههيه له بريارداني چاره نو سيدا، له پيناو به ديهينانيدا بهپيي پرؤگرامگهليکي زانستي و بهريگهي ديموکراسيانه و ناشتيايهي سهراچاو مگرتوو له نهزمومونهکاني بزوتنهوهي رزگاربخوازي ميژووي نهتهوهي کورد و کلهپووري نيشتماني و خهباتگيرانه ي بارزاني نهروه تئ دهکشيت و سووديش له نهزمووني گهلان وهردهگريت که لهگهل و هقيعي کوردستاندا دهگونجین له ۱۶ ی ئابى سالى ۱۹۴۶ به سهروکايەتي باوکی رۇحيي کورد(مهلا مستهفا بارزاني نهمر) دامهزراوه، سهرفنا ناوي (پارتي ديموکراتي کورد) بووه ولهکۆنگره ي ستيهمدا کهله ۲۶ ی ۱۹۵۳، لهشاري کهرکوک بهسترا برياردرا ناوي حزب بکريته پارتي.له ئيستاندا مسعود بارزاني سهروکي پارتي ديموکراتي کوردستانه .

کۆنگرهکاني حزب له سهرفناي دامهزراندنييهوه تاوهکو ئيستا سيانزه کۆنگره بهستراوه لهشوين و کاتي جياواز تاکه حزبى کوردستانيه که توانيوبيەتي نهوهنده کۆنگرهيه ساز بدات،هه کۆنگرهيهک کومهليک گۆرانکاري و بزوتي به دواي خويدا هيناه، بهلام له باز نه سهرمکيهکاني کارکردني نهتهوهيي، ههميشه کۆنگره ي پارتي هملوئستتيکي جيگيري چهسپاوي ههبووه،که بريتي بووه له داينکردني مافهکاني گهلي کوردستان و کهمینه نهتهوهکاني تر،لهژير سنيهرى سيستهميکي ديموکراتي نازاد دا.

کۆنگره ي يهکهم: ۱۹۴۶/۸/۱۶ به نهيني له شاري بهغداد له مالي (سهعيد فهيم) بهسترا، به نامادهبووني نزیکه ي (۷۰) نوينەر .

کۆنگره ي سيانزه يهه: ۲۰۱۰/۱۲/۱۱ له ههوليري پايتهخت، به بهشداري زياتر له (۱۵۰۰) نوينەر بهسترا.

برياره نهمسال کۆنگره ي چواردهيهه بهستريت له ههوليري پايتهخت، له ۲۰۲۱/۵/۲۶.

ئامانجهکاني پارتي ديموکراتي کوردستان

ئامانجه نهتهوهيهکاني پارتي ديموکراتي کوردستان:

۱. پتهکردني پهيوهندي برائانهو پشگيري و هاريکاري کردن لهگهل سهرحهم حزب و ريکخراوه ديموکرات و ناشتبخوازهکان و رهومندي کورديدا، تا بهشيوهيهکي ناشتيايه نامانجه نهتهوهيه رهواکاني نهتهوهي کورد بهدي بهينرين و کولتوري ديالوگ و لنيوردهيي لهناو مالي کوردا بلاويتهوه و پهنا بردن بۆ توندوتيزيي حهرا م بکري.

۲. گهرا نهوهي ههموو ناوچه دابراوهکان بۆ سهر ههريمي کوردستان بهپيي نهو ميکانيزمانه ي له مادهدي ۱۴۰ ی دهستووري عيراقى فيدراليدا هه، بهوش سنووري ههريم بچهسپينري¹²

¹¹ پهروه ي ناوخوي پارتي ديموکراتي کوردستان

ئامانجە نیشتمانیەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان:

۱. پەرەپێدانی سیستەمی پەرلەمانی فیدرالی و مسۆگەرکردنی بەشداریبوونی هەموو بێکەهاتەکانی عێراق لە دامەزرێوە دەستووریەکاندا.

۲. پاراستن و پەرەپێدانی هەموو ئەو دەسکەوت و نیشتیحقاڵە نەتەوییی و سیاسی و ئابووری و کلتووریانەیی بە خەباتیکی میژوویی هۆتوونەتە دی و لە بنەرەتدا بەرھەمی خوینی شەھیدانمان و قوربانیدانی گەلەکەمان و وەلامدەرەوی ئیرادەییکی ئازادانەیی دلێر بوون¹³

ئامانجە ھەرئیمایەتی و نیودەولەتییەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان:

۱. پتەوکردنی پوێوەندی دۆستانە لەنێوان ھەرئیم و ولاتانی دراوسێ لەسەر بنەمای پرنسیپی بەرژووەندی ھاوبەس و ریز لەیەکگرتن و دراوسێییەتی باش و دەستوونەدان لە کاروباری ناوخی بەکتر و چارەسەرکردنی نارێشە و گرتەکان بەشێوازی ئاستیانە و، بەپێی بنەماکانی یاسای گشتی نیودەولەتی .

۲. پابەندبوون بە ئارمانج و بنەماکانی نەتەوی بەکگرتووەکان و ریزگرتن لە گشت ئەو پەیماننامە و بەلگەنامە نیودەولەتیانەیی ناکۆک نین لەگەڵ بەرژووەندیەکانی گەلی کوردستاندا¹⁴

¹² سەرچاوەی پێشوو

¹³ سەرچاوەی پێشوو

¹⁴ سەرچاوەی پێشوو